

Eka misava ya namuntlha leyi khomaneke, vuswikoti byo vulavula tindzimi to tala no vulavula eka vanhu lava hambanaka hi tindzimi i xikili xa nkoka swinene. Hambu kuri vutivi byitsongo byo tlula ririmi rin'we i bya nkoka. Ku kota ku vulavula kahle hi tindzimi to tatisela i muxaka wuntshwa wa litheresi ya matiko ya misava. Ku dyondza ririmi swi fanele swi ndlandlamuxiwa eka vanhu hinkwavo – lavantshwa na lavakulu.

Hambiswiritano, timiliyoni ta vanhu emisaveni hinkwayo va aleriwa mfanelo yo va na tindzimi leti va tivekaka hatona, ku ti vulavula, ku ti hlulukisa no ti tirhisa ku komba matitwelo na ku tsakela ka vona loku fanaka. Ku pfumala ku lulama loku ku fanele ku lulamisiwa eka tiphholisi ta ririmi leti seketelaka vanhu na vaakitiko lava va vulavulaka tindziminyingi.

Hina tanihi hi vangheneleri va nkarhi wa Seminara ya Misava ya le Salzburg eka *Springboard for Talent: Language Learning and Integration in a Globalized World* (ti 12 ku fikela ti 14 ta (N'wendzambahala 2017 salzburgglobal.org/go/586), xirhambo xa tiphholisi leti tekaka tindziminyingi na timfanelo ta ririmi ti ri ta nkoka no ti tiyisisa.

Xitatimente xa Salzburg xa Misava ya Tindziminyingi xi ta seketeriwa hi xiviko lexi twalaka na webusayiti leyi nga na swo tatisela leswintshwa nkarhi na nkarhi eka tinhlokomhaka ta nkoka leti nga ta hangalasiwa hi 2018.

Xitatimente xa Salzburg xa Misava ya Tindziminyingi

HI HANYA EKA MISAVA LEYI:

- Swirho swa matiko ya UN hinkwaswo swa 193 na vanhu votala va vulavula tindzimi to tala.
- Tindzimi ta 7,097 sweswi ti vulavuriwa emisaveni hinkwayo.
- 2,464 wa tona a ti le ka nxungeto lowukulu wo va ti nyamalala.
- Tindzimi ta 23 ti tirhisiwa ngopfu, naswona ti tirhisiwa hi ku tlula hafu yin'we ya vanhu hinkwavo va misava.
- 40 wa tiphesente ta vanhu a va na mfikelelo wa dyondzo hi ririmi leti va ri twisisaka.
- 617 wa timiliyoni ta vana na vakondlo-a-ndzi-dyi a va fikeleli tilevhele ta mpimohansi ta vuswikoti byo hlaya.
- 244 wa timiliyoni ta vanhu lava sukaka ematikweni ya vona va ya eka man'wana laha 20 wa timiliyoni ta vona ku nga vahlapfa, ku tlakuka ka 41 wa tiphesenteku sukela hi lembe ra 2000. Vanhu lava sukele ematikweni ya vona va ya eka man'wana na vahlapfa ntsena va vumba 5 wa tiphesente ta matiko lawa ma nga na vanhu votala emisaveni.

Misava ya hina hi ntiyiso yi tirhisa tindziminyingi, hambileswi tisisiteme to tala ta swa dyondzo na ikhonomi, tiphurosese ta vuaakatiko na mafambiselo ya mimfumo yi tsandzekisakatimiliyoni ta vanhu hikokwalaho tindzimi na vuswikoti bya tindzimi ta vona. Hi fanele hi lwisana na ntlhonthlo lowu loko hi lava ku fikelela Swikongomelonkulu swa Nhlulukiso Leswi nga Hetaka Nkarhi wo Leha leswi amukeriweke hi 2015hi matiko ya 193 ku “herisa vusweti, ku sirhelela pulanete no vona leswaku ku na ku humelela eka vanhu hinkwavo.” Sisiteme ya swa dyondzo leyi lulameke leyi akiweke ehenhla ka tiphholisi ta ririmi leti tiyeke no kala ti nga voyameli tlhelo rin'we i ya nkoka eka ku fikelela ku humelela loku katsaka vanhu hinkwavo.

MILAWU YA NKOKA

- Tindziminyingi swi vula madyondziselo ya tindzimi lama nga erivaleni xikan'we na tipatoroni to vulavurisana leti va ka kona eka vaakitiko lava vulavulaka tindziminyingi.
- Vuswikoti byo tirhisa tindzindzinyingi hi ku cincacincana i ku va vanhu va tiva tindzimi to hlaya.
- Swiyimo swa matimu, swa ntivo-misava na soxiyo-ikhonomi swi yisa eka swivumbeko swotala swo hambana, naswona swi tirhisa tindziminyingi.
- Dyondzo leyi simekiweke eka tindziminyingi na nseketelo wa tindziminyingi ta vaakitiko hi mimfumo na mihlangano ya matiko ya misava swi hlohlotella ku avelana vutivi na matwisiselo ya mindhavuko exikarhi ka vanh no tiyisisa vuxaka bya matiko ya misava.

Tiphholisi ta tindzimi leti ku kongomisiweke eka tona ti nga endla leswaku ku va na vun'we bya vaakitiko, ku antswisa mivuyelo ya swa dyondzo no tlakusa nhlulukiso wa swa ikhonomi. Maendlelo yo dyondza ririmi ro tatisela ma

pfumelela vana ku aka swikili swa litheresi swo tiyahi ririmi ra manana ra vona; ku pfuna vaakindhawu ku tshama na ririmi leri va tivekaka ha rona, vutivi na ku tshembha no tumbuluxa swivandlanene swo dyondza tindzimi letintshwa leswi nga ta vuyerisa vona vinyi, swa vuhungasi, swa ndhavuko kumbe swa ikhonomi. Tipholisi ta tindziminyingi ti nga tiyisa xipfuno xa ku hambana hi tindzimi lexi fanaka xi ri xone no va xa nkoka no tisa ku cinca lokunene emisaveni eka swa ikhonomi, swa timhaka ta vaakitiko ni swa tipolitiki.

Hi hlohlotella vanhu, mabindzu, mihlangano na mimfumo ku amukela vonelo ra tindziminyingi leri tlangelaka no tlakusa ku hambana hi tindzimi tanihi ntolovelo wa matiko ya misava, ku lwisana na xihlawuhlawu xa ririmi no endla tipholisi ta ririmi leti rhangisaka emahlweni tindziminyingi.

SWIBUMABUMELO

Ku endliwa ka tipholisi

Pholisi ya ririmi leyi nga na ku humelela yi lava swiengetelo leswi humaka eka vativinkulu na ku nghenelela hi ku tikarhata ka vaakatiko lava nga na xiave. Ku endla swiboho leswi ehleketiweke kahle no va crivaleni hi mayelana na ririmi eka vaakitiko swi vula:

- Ku kanerisana hi swikongomelonkulu leswi nga swa ntiyiso no fikeleleka.
- Ku katsa vanhu lava nga na xiave hinkwavo eka phurosese yo endla pholisi laha vadyondzisi va nga ta va na ntirho lowukulu eka swiyenge hinkwaswo.
- Ku landzelerisana ka pholisi ku suka eka xikolo xa tindzumulo ku fikela eka loko munhu a hetile tidyondzo ta le xikolweni xa le henhla na dyondzo na dyondzo leyi munhu a yi kumaka ehandle ka le tlilasi na dyondzo ya vutomi hinkwabyo.
- Ku kongomisa eka swa nkoka na swilaveko hinkwaswo swa ririmi leswi katsaka mahlayiselo, madyondzele na matirhiselo ya tindzimi ta manana eka vaakindhawo lava nga le ka nhlayo leyitsongo.
- Ku tirhisiwa ka vutivi lebyi humaka eka ndzavisiso wa swa dyondzo na vutivi bya ririmi ra manana na madyondzele ya tindzimi tin'wana.
- Ku tirhisa vuswikoti bya tithekinoloji to vulavurisana.
- Ku kuma swipfuno swo ringanela leswaku ku ta va na matirhiselo ya pholisi yo hetiseka.
- Ku veka tihlo no xopaxopa swikongomelo swa pholisi na matirhiselo ya nkarhi na nkarhi.

Madyondziselo na Madyondzelo

Ntirho hinkwavo wa pholisi ya ririmi i ya swa timhaka ta vaaki, swa ikhonomi na swa ndhavuko xikan'we na swa dyondzo. Ku dyondzo vutomi hinkwabyo ka tindzimi i swa nkoka eka vaakitiko ku tiyisa novuyerisa ku suka eka tindziminyingi. Tipholisi ta dyondzo, ta swikili na swa timhaka ta vatirhiti fanele ti tlakusa no tekela enhlokweni madyondzelo ya ririmi eka vanhu hinkwavo ti ri karhi ti fambisana na ku tlangela lokunene ka ku hambana hi tindzimi. Vana na lavakulu va fanele va kota ku fikelela swivandlanene leswi katsaneke no yisa emahlweni swo kurisa, swo nonisa no ndlandlamuxa vutivi bya vona bya ririmi eku hanyeni ka vona hinkwako.

Mavonelo mantshwa ya dyondzo lama katsaka tisisiteme ta vutivi ta ntolovelo na to hambana na tithekinoloji ta ximanjhemanjhe ma laveka. Tindhawu to dyondza ririmi hi ku ri tirhisa ti va kona ehandle ka le swikolweni na le tiyunivhesiti. Eswitaratini, emakaya, eka vuhlanganisi bya mahungu ya vaaki hi ku tirhisa thekinoloji, mbangu wo tirhisa thekinoloji na mivangu yo seketela vahlapfa hinkwaswo swi nga gingirikela ku tlakusa madyondzelo no tlangela tindzimi.

Ku hundzuluxa no toloka

Vukorhokeri lebyi i bya nkoka swinene eka ku dizayina no nyika vukorhokeri eka vaakitiko no avelana mahungu eka vaakitiko lava vulavulaka tindziminyingi. Ku nghenelela hi ku ringana eka mivangu ya swa rihanyu, swa dyondzo, swa ikhonomi na swa nawu ku tshembhele eka vukona bya vuhlanganisi bya ririmi bya xiphurofexinali bya mahala.

XIRHAMBO XO TEKA GOZA

Vanhu lava nga na xiave lava nga tisaka ku cinca va katsa valavisisi na vadyondzisi, vanhu lava tirhelaka vaaki, mihlangano yo yimela vaakitiko na mihlangano leyi nga riki ya mfumo na vatirhela-mfumo; ku tsakela ka swa mabindzu na swa nxaviselano; tiejensi to pfuneta no hlulukisa na mihlangano yo hlayisa rifuwo. **Hi va rhamba hinkwavo ku pfuna:**

- Ku endla tipholisi ta ririmi, mitolovelona tithekinoloji leti nga ta seketela vaakatiko lava nga khomana no cincacincina ni vonelo lerinene ra tindziminyingi na vuswikoti byo tindziminyingi hi ku cincacincaka.
- Ku gingirikela ku seketela timfanelo ta ririmi, ku hambana na vuakatiko eka matsalwa ya ximfumo na le ka mahungu ya vaakitiko.
- Tirhana na swiyimo hinkwaswo swa xihlawuhlawu, vonelo leri nga simekiwangiki eka ntiyiso, ku voyamela tlhelo rin'we na ku pfumala ku ringanana leswi fambelanaka na ririmi na litheresi.
- Ku tekela enhlokweni vaakitiko lava nga eka nhlayo leyitsongo, vanhu lava sukaka eka matiko ya vona va ya eka man'wana na vahlapfa va na rifuwo lerikulu ra ririmi leri nga ra nkoaka swonghasi eka misava ya hina ya namuntlha na nkarhi lowu taka.

Hi tindlela ta yona to hambanahambana, ntlawa wun'wana na wun'wana lowu nga na xiave wu nga amukela no seketela tindziminyingi ku endlela ku humelela ka vaakitiko, vululami bya vaakitiko na vaaakatiko lebyi nga na ku nghenelela. Hi ri swin'we, hi nga teka goza ro sirhelela yindlu yo hlayisa swa nkoaka swa ndhavuko na vutivi bya tindziminyingi eka tinxaka ta mundzuku.

¹ *Language Atlas*, UNESCO: <http://www.unesco.org/languages-atlas/>

² Joseph Lo Bianco, "Resolving ethnolinguistic conflict in multi-ethnic societies," *Nature*: <https://www.nature.com/articles/s41562-017-0085>

³ "40% don't access education in a language they understand," UNESCO: <https://en.unesco.org/news/40-don-t-access-education-language-they-understand>

⁴ "617 million children and adolescents not getting the minimum in reading and math," UNESCO: <https://en.unesco.org/news/617-million-children-and-adolescents-not-getting-minimum-reading-and-math>

⁵ *World Migration Report 2015*, International Organization for Migration: <https://www.iom.int/world-migration-report-2015>

⁶ *The Fifth Largest Country*, Population Connection: <http://www.populationconnection.org/article/fifth-largest-country/>

⁷ *Sustainable Development Goals*, United Nations <http://www.un.org/sustainabledevelopment/sustainable-development-goals/>